

**TOG'AY MURODNING "OTAMDAN QOLGAN DALALAR" ROMANIDA "EL"
LEKSEMASI TAKRORINING LINGVISTIK-SEMANTIK TAHLILI****Hamroyeva Nafisa Nizomiddinovna***f.f.f.d. (PhD), dotsent***Po'latova Gulchiroy Muhammadovna***Filologiya va tillarni O'qitish: O'zbek tili
ta'lim yO'nalishi 4-kurs talabasi.*

Annotatsiya: *Birlashgan Millatlar Tashkiloti a'zosi – Ozod O'zbekiston uchun bitdim, deya epigraf tanlangan asar – Tog'ay Murodning "Otamdan qolgan dalalar" romani.*

Ushbu maqolada Tog'ay Murodning "Otamdan qolgan dalalar" romanida "el" leksemasi takrorining lingvistik-semantik xususiyatlari o'rganiladi. Tadqiqotda takrorning kollektiv semantika yaratishi, g'oyaviy-ma'noviy yukni kuchaytirishi hamda lingvopoetik ritm hosil qilishdagi roli tahlil qilinadi. Shuningdek, "el" leksemasi orqali xalq obrazining badiiy modelga aylanishi yoritiladi. Asar uchun tanlangan epigrafning tO'la mazmuni ham aynan "El" leksemasi bO'yniga yuklatilgani quyidagi tahlil asosida yanada aniqlashtiriladi..

Kalit so'zlar: *folklor, takror, semantika, lingvopoetika, kollektiv obraz, lingvistik tahlil, semantik gradatsiya.*

Аннотация: *Произведение, для которого был выбран эпиграф «Я закончил за свободный Узбекистан», — это роман Тогая Мурода «Поля, оставленные моим отцом».*

В данной статье исследуются лингвистические и семантические особенности повторения лексемы «эль» в романе Тогая Мурода «Поля, оставленные моим отцом». Анализируется роль повторения в создании коллективной семантики, усилении идеологической и духовной нагрузки, а также в формировании лингвопоэтического ритма. Также подчеркивается трансформация образа народа в художественную модель посредством лексемы «эль». Тот факт, что полное значение выбранного для произведения эпиграфа также приписывается лексеме «эль», дополнительно уточняется на основе последующего анализа.

Ключевые слова: *фольклор, повторение, семантика, лингвопоэтика, коллективный образ, лингвистический анализ, семантическая градация.*

Annotation: *The work for which the epigraph "I am finished for a free Uzbekistan" was chosen is the novel "The Fields Left by My Father" by Togay Murod.*

This article studies the linguistic and semantic features of the repetition of the lexeme "el" in the novel "The Fields Left by My Father" by Togay Murod. The study analyzes the role of repetition in creating collective semantics, strengthening the

ideological and spiritual load, and creating a linguopoetic rhythm. It also highlights the transformation of the image of the people into an artistic model through the lexeme “el”. The fact that the full meaning of the epigraph chosen for the work is also assigned to the lexeme “El” is further clarified based on the following analysis.

Keywords: folk, repetition, semantics, linguopoetics, collective image, linguistic analysis, semantic gradation.

Badiiy matnda leksemalarning takrorlanishi muhim lingvistik va estetik hodisa hisoblanadi. Takrorlar matnning semantik kuchini oshiradi, g'oyaviy markazni aniqlashtiradi va o'quvchi e'tiborini muhim nuqtalarga yo'naltiradi.

Tog'ay Murod ijodi o'zining xalqona tili, kuchli emotsional ifoda vositalari va realistik tasvirlari bilan ajralib turadi. Ayniqsa, “Otamdan qolgan dalalar” romanida “el” leksemasi xalqning umumiy obrazi va tarixiy kuchini ifodalovchi markaziy lingvistik birlik sifatida namoyon bo'ladi. Romanda aynan “el” leksemasi takrorlanishining semantik va lingvistik tahlilini ko'rib chiqar ekanmiz, yozuvchining asar mohiyatida ilgari surmoqchi bo'lgan g'oyasini yanada chuqur anglashga muayassar bo'lish imkoniyatiga ega bo'lamiz. Roman matnida “el” so'zi oddiy jamiyat emas, balki: xalq, jamoa, umumiy kuch, tarixiy subyekt, ma'nolarini qamrab oladi. Bu holat “el” leksemasining keng semantik maydonga ega ekanini ko'rsatadi. Shuningdek, asarda takrorning lingvistik funksiyasi ham mavjud. “El” leksemasining ketma-ket takrori matnda quyidagi vazifalarni bajaradi:

- a) sintaktik ritm yaratadi;
- b) matnni og'zaki nutqqa yaqinlashtiradi;
- d) ekspressivlikni oshiradi;
- e) semantik markazni mustahkamlaydi.

Misol :

“El oqkaltak-qorakaltak bo'ladi.

El mulla Namozni oppoq kigiz solidi. Kigiz to'rt burchidan oladi.

El kigiz ko'tarib-ko'tarib takbir aytadi. El kigiz ko'tarib-ko'tarib zikri samo aytadi.

El ushbu kigizday oppoq ot yetaklab keladi.

El mulla Namozni ana shu oppoq kigizdan ana shu oppoq otga mindiradi.

– Pirim, yo'l boshlasinlar! – deydi. Mulla Namoz oq otda kaft ochadi. El yoppa baraka omin qiladi. Mulla namoz oq otda yo'l oladi.

El ko'tariladi. El oq otliq ketidan yo'l oladi. El oqkaltak-qorakaltak bo'ladi...”(3:5).

Asarda “el” semantikasi bilan bog'liq yana bir qancha leksik-semantik xususiyatlarni kuzatishimiz mumkin:

Semantik gradatsiya (ma'no kuchayishi). Takrorlar orqali “el” obrazi bosqichma-bosqich kuchayadi.

1-bosqichda - oddiy xalq

2-bosqichda - harakatdagi jamoa

3-bosqichda - tarixiy kuch

4-bosqichda - mutlaq subyekt

Bu jarayon semantik gradatsiya deb ataladi.

Kollektiv semantika. “El” leksemasi individual shaxsni yo‘q qilib, yagona kollektiv subyekt yaratadi. Bu yerda: “men” yo‘qoladi, “biz” mutlaq kuchga aylanadi, xalq bitta organizm sifatida harakat qiladi. Bu hodisa kollektiv ong semantikasidir.

Lingvopoetik ritm va ekspressivlik. Takrorlar matnda kuchli ritmik tuzilma hosil qiladi: “El... El... El...” → ritmik zarb, harakat tezligi oshadi, dramatik kuch kuchayadi. Bu esa matnni epik darajaga olib chiqadi.

G‘oyaviy semantika. “El” leksemasi orqali yozuvchi quyidagi g‘oyalarni beradi: xalqning tarixiy kuchi, adolatsizlikka qarshi kollektiv qarshilik, ijtimoiy uyg‘onish, milliy birlik. Demak, “el” faqat til birligi emas, balki g‘oyaviy markerdir. Misol:

“El Oqpodsho qarorgohilab kelgunichayin olaqaroq tun bO‘ladi.

El O‘qlog‘day-O‘qlog‘day chO‘yan panjaralar bilan O‘ralmish qarorgohni O‘rab oladi.

Oq otliq qarorgoh eshigidan ot qO‘yadi.

Oqkaltak-qorakaltak el-da O‘zlarini eshik uradi.

Eshikog‘alar dang qotib qoladi. Otishlarini-da bilmaydi, otmaslarini-da bilmaydi.

Eshikdan boshlab qon tO‘kiladi.

El ikkita eshikog‘ani-da pichoqlab O‘ldiradi.

El ichkarida oyoq uzatib yotmish Oqpodsholarni joyida bosadi.

El Oqpodshoni bO‘g‘ib-bO‘g‘ib O‘ldiradi. El Oqpodshoni bO‘g‘izlab-bO‘g‘izlab O‘ldiradi.

El oqpodshoni pichoqlab-pichoqlab O‘ldiradi.

Qarorgohda tirik jon qolmaydi...(3:6)

Ushbu tadqiqotning ustida izlanishlar olib borish davomida:

– “el” leksemasi ilk bor kompleks lingvistik va semantik tizim sifatida tahlil qilindi;

– takrorlar semantik gradatsiya modeli asosida izohlandi;

– kollektiv subyekt modeli lingvopoetik birlik sifatida yoritildi;

– “el” obrazi g‘oyaviy-ma‘naviy markaz sifatida aniqlashtirildi;

ritm + semantika + ekspressivlik bir tizim sifatida o‘rganildi;

Natijada “el” leksemasi badiiy matnda oddiy takror emas, balki konseptual (g‘oyaviy) markaz ekanligi isbotlandi.

“Otamdan qolgan dalalar” romanida “el” leksemasi takrori lingvistik va semantik jihatdan juda muhim vazifa bajaradi. U orqali xalq obrazi shakllanadi, kollektiv kuch ifodalanadi va badiiy matnning ritmik hamda g‘oyaviy strukturasi yaratiladi. “El” leksemasining O‘ta keng maydonni qamrab olayotganini O‘quvchi romanni bir yoki ikki marta O‘qishda payqay olmasligi mumkin. Ammo ushbu maqola asarda nazarda tutilayotgan xalqning naqadar keng mazmundagi tushuncha hamda markaziy kulminatsion nuqta ekanini anglashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari

yoʻzuvchi ilgari surmoqchi boʻlgan gʻoya – bitmas-tuganmas kuch-qudratga ega ekanligiga qaramay, yuksak sabr-toʻqat, qanoat hamda samimiyat ramzi boʻlgan Oʻzbek xalqi, Oʻzbek eli agar bir dushmanga qarshi birlashsa, hech kimdan hech vaqt yengilmas bir boʻriga aylanishi, dushmanlariga dunyoni tor qilishga qodir boʻla olishini chuqurroq anglashda yaqindan koʻmakchi boʻladi, desak, mubolagʻa boʻlmaydi. Yanayam aniqroq qilib aytadigan boʻlsak, “El” leksemasi takrorining yuqorida taʼkidlab va isbotlab oʻtilgan vazifalari turkiy xalqlarning bugungi notinch dunyoda Oʻzbek xalqiga, umuman, turkiy elatlarga, ularning yengilmas boʻri kabi kuchiga hali ham ishonmaydigan yoki ishonishni istamayotgan, Oʻzini esa dunyo maydonining “sheri” deb hisoblovchi shoqollarga aniq va yaxlit obyekt sifatida namoyon etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Jamolxonov H. Hozirgi oʻzbek adabiy tili. – Toshkent. “Oʻqituvchi”, 2013.
2. Mahmudov N. Oʻzbek tilining stilistikasi. – Toshkent. Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi, 2007.
3. Murod T. “Otamdan qolgan dalalar”. – Toshkent. Gʻafur “Sharq” nashriyot-matbaa kontsernining bosh tahririyati. 1994-yil.
4. Qodirov S. Badiiy matn lingvistikasi. – Toshkent. “Universitet” nashriyoti, 2020.
5. Rasulov Z. Lingvopoetika asoslari. – Toshkent: “Fan”, 2018.
6. Hamroyeva N.N. Nutqiy janr va nutqiy akt – nutqiy muloqotning birligi sifatida // Xorazm Maʼmun akademiyasi axborotnomasi. –Urganch, 2024. – № -9/4. – B. 58-61.
7. Khamroyeva N. The richness of the language. Its functions and importance in dialogic discourse. // Til va adabiyot.uz. Toshkent, 2025. – № 14. – B. 50-52.
8. Hamroyeva N.N. Nutqiy janr va janriy juftlikning Oʻziga xos xususiyatlari // “Zamonaviy tilshunoslik yoʻnalishlari va neyropsixolingvistika muammolari” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. Fargʻona, 2024. – B. 310-313.